

Prachtanjer (*Dianthus superbus* L.) terug in Nederland, maar .. via natuurlijke weg?

Barbara Gravendeel & Kees (C.)G. Koops (De La Reystraat 30, 2332 XX Leiden)

Dianthus superbus L. back in the Netherlands, but ... by natural dispersal?

The last record of *Dianthus superbus* in the Netherlands dates back to 1905. In the summer of 1995 and 1996, however, a flowering individual was found beside the river Waal, close to Nijmegen in the East of the Netherlands. Spontaneous dispersal is doubted as natural dispersal from the nearest large wild populations in Germany should have taken place over approximately 150 km. Moreover, the plant appeared to be *Dianthus superbus* ssp. *superbus*. The distribution of this subspecies is restricted to wet peats and nutrientpoor soils, a very different habitat compared with the dyke area. Finally, the dyke area, in which the plant was found, was treated with a wild flower seed-mixture. Therefore, the species has to be transferred back to Red List category 0.

Inleiding

In 1905 werd het laatste exemplaar van de Prachtanjer (*Dianthus superbus* L.) in Nederland waargenomen.¹ Uit de periode daarna zijn geen vondsten meer bekend. Groot was dan ook onze verbazing toen wij in augustus 1995 langs de Waal bij Nijmegen een vol in bloei staand exemplaar aantreffen van *Dianthus superbus* subsp. *superbus* (Fig. 1).

Fig. 1. *Dianthus superbus* subsp. *superbus*. Nijmegen, 1996. Foto: Kees Koops.

Helaas was de plant een week later afgemaaid. Hij kwam dat jaar niet meer in bloei. In de zomermaanden van 1996 vonden wij de plant weer terug. Van het onkruidbestrijdingsmiddel, dat overal langs de dijken was gebruikt, leek de plant (net als de overige in de buurt staande Caryophyllaceae) geen last te hebben. Ondanks nauwkeurig en regelmatig afspeuren van de gehele Ooijse Bandijk in de zomermaanden van 1995 en 1996 hebben wij tot nog toe geen andere exemplaren van de soort gevonden.

Naar aanleiding van de vondst bij Nijmegen werd de soort in *Gorteria* van Rode Lijst 0 naar 1 overgebracht.² Men ging ervan uit, dat het een spontane hervestiging betrof. Dit lijkt echter om drie redenen onwaarschijnlijk.

Verspreiding van *Dianthus superbus*

Ten eerste doet het huidige verspreidingsgebied van de soort vermoeden dat het hier niet om spontane hervestiging kan gaan.

Mondiale verspreiding – *Dianthus superbus* is een Continentaal-Euraziatische soort, waarvan de hoofdverspreiding in Midden- en Noord-Europa en Midden-Azië ligt (Fig. 2). Er worden drie ondersoorten onderscheiden, namelijk: subsp. *superbus* (in de lagere delen van het gehele verspreidingsgebied van de soort), subsp. *alpestris* Kablik ex Celak (in de hogere bergen van de Alpen en Karpaten) en subsp. *stenocalyx* (Trautv. ex Juz.) Kleopow (in Oost-Europa).³ De soort is zeer zeldzaam en lokaal met uitsterven bedreigd in Noordoost-Frankrijk en de West-Eifel, de rand van het areaal.⁴

Verspreiding in Nederland – In Nederland kwam oorspronkelijk *Dianthus superbus* subsp. *superbus* voor.^{3,5} De laatste vindplaatsen (1905) lagen op zandruggen in veenachtige blauwgraslanden ten zuidwesten van Meppel.¹ In 1847 kwam de soort ook nog voor op een kerkhof in Deventer, maar dit betrof waarschijnlijk een verwilderd exemplaar. De hoofdoorzaken van uitsterven in Nederland zijn vermoedelijk cultuurtechnische ingrepen en verzuring geweest.^{6,7} De voormalige groeiplaatsen in Nederland kunnen als voorposten beschouwd worden: de noordwestgrens van het hoofdareaal loopt immers door Noord-Duitsland en begint ruim 150 kilometer zuidoostwaarts van de vroegere Nederlandse vindplaatsen. Waarschijnlijk waren de laatste groeiplaatsen in Nederland relictten van een eertijds groter verspreidingsgebied.⁷

De meest nabije grote wilde populaties van subsp. *superbus* bevinden zich in de Eifel en Midden-Duitsland, minimaal 150 km van de recente vindplaats verwijderd. Dit is een onwaarschijnlijk grote afstand voor spontane dispersie. Meer in de buurt liggende populaties in Duitsland zijn zeer bedreigd⁸ of geherintroduceerd.⁹ Dit maakt een spontane, spectaculaire areaaluitbreiding ook niet erg waarschijnlijk.

Standplaats van *Dianthus superbus*

Ten tweede roept ook de standplaats de nodige twijfels op. *Dianthus superbus* subsp. *superbus* groeit overwegend in vochtige of natte weiden en open bossen op voedsel-arme leem- en laagveenbodems.^{4,9,10} Het exemplaar langs de Waal bij Nijmegen vonden wij op een geheel andere plaats, nl. langs een op het noorden liggende, zandige en droge, met betonblokken geplaveide dijkhelling.

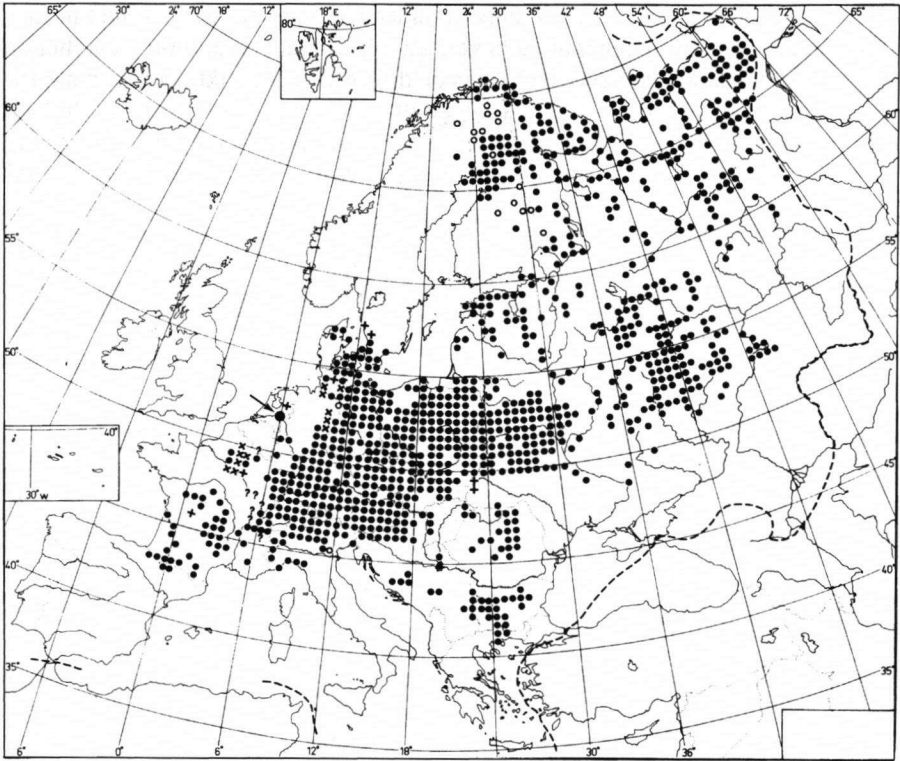

Fig. 2. Verspreiding van *Dianthus superbus* subsp. *superbus* in Europa.³

● natuurlijke populaties; ○ geherintroduceerde populaties; × vermoedelijk uitgestorven populaties (niet meer waargenomen sinds 1930); + uitgestorven populaties; ? onbetrouwbare waarnemingen.

Antropogene herkomst

Tenslotte bleek het betreffende perceel volgens Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat ingezaaid met een zogenaamd wildebloemenmengsel. Mogelijk is ook de Prachtanjer hieruit afkomstig. Hetzelfde werd al eerder geconcludeerd voor recente vondsten van de Prachtanjer in Neder-Saksen en Westfalen, omdat het genotype van deze planten sterk afweek van inheemse genotypen.^{9 10} Andere minder algemene soorten op de dijkhelling waren Blaassilene (*Silene vulgaris*) en Veldsalie (*Salvia pratensis*). Mogelijk zijn ook deze soorten ingezaaid. De herkomst van het zaad was helaas niet meer te achterhalen.

Conclusies

Gezien het verspreidingsgebied van *Dianthus superbus* subsp. *superbus* is spontane vestiging van het exemplaar bij Nijmegen vrijwel uit te sluiten. De afstand tussen de meest nabije grote wilde populaties en de nieuwe Nederlandse vindplaats is erg groot

en de dijkhelling is een verre van ideale standplaats voor deze ondersoort. Inzaaiing is een meer plausibele verklaring voor hervestiging. De soort moet dus (helaas) weer ondergebracht worden in categorie Rode Lijst 0.

1. J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate, 1980. Atlas van de Nederlandse Flora 1: 97. Amsterdam.
2. R. van der Meijden & H. Duistermaat, 1996. Aanvullingen en correcties op de FLORON Rode Lijst (1990). *Gorteria* 22: 5.
3. J. Jalas & J. Suominen, 1986. Atlas Florae Europaeae. Distribution of vascular plants in Europe, volume 7: Caryophyllaceae (Silenoideae): 182–183. Helsinki.
4. J.E. de Langhe et al. , 1988. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden, ed. 2: 122. Meise.
5. T.G. Tutin et al., 1964. Flora Europaea 1: 57. Cambridge.
6. V. Westhoff et al., 1970. Wilde Planten 1: 96. Amsterdam.
7. E.J. Weeda, 1985. Nederlandse Oecologische Flora 1: 215. Amsterdam.
8. H. Haeupler & P. Schönfelder, Atlas der Farn- und Blütenpflanzen der Bundesrepublik Deutschland: 176 (pl. 347). Stuttgart.
9. E. Garve, 1994. Atlas der gefährdeten Farn- und Blütenpflanzen in Niedersachsen und Bremen: 31. Hannover.
10. E. Oberdorfer, 1979. Pflanzensoziologische Exkursionsflora: 359. Stuttgart.